

OCENA DOBROBITI ŽIVOTINJA* *ANIMAL WELFARE ASSESSMENT*

Marijana Vučinić, Ivana Lazić**

U radu su iznete definicije i načini ocene dobrobiti životinja. Dobrobit predstavlja dugotrajno mentalno stanje životinje koje je rezultat stečenih iskustava u određenim uslovima života. Postoje različiti načini ocene dobrobiti životinja. Četiri osnovna kriterijuma na osnovu kojih se donosi jedinstvena ocena dobrobiti su ishrana, smeštaj, zdravstveni status i ponašanje životinje. Zato ovi kriterijumi ne predstavljaju direktan način procene mentalnog statusa životinja, već samo pokazatelje koji treba da objasne stepen dobrobit, kao stanja do kojeg su uslovi života prilagođeni potrebama životinja. Smeštaj i ishrana direktno, pozitivno ili negativno, mogu da utiču na dobrobit životinja. Neodgovarajući smeštaj i ishrana izlažu životinju brojnim stresogenim činiocima i neprijatnim emocijama, što sve utiče na nastanak bolesti, povreda i poremećaja u ponašanju. Zato dobrobit životinje predstavlja jedinstvenu vezu između smeštajnih uslova, načina ishrane i napajanja sa jedne strane i zdravstvenog statusa i ponašanja životinja sa druge strane.

Ključne reči: životinja, dobrobit, ocena

Uvod / Introduction

Obaveza svih zemalja Evropske unije je da poseduju zakone o dobrobiti životinja. Mnoge evropske zemlje poseduju tradiciju zaštite dobrobiti životinja staru više vekova, koja je u vremenskom pogledu, isto toliko i pravno regulisana. Naša zemlja još uvek ne poseduje legislativu kojom se uređuje oblast dobrobiti životinja. Čini se da prednosti zakonske regulative koja se odnosi na oblast dobrobiti životinja, kod nas još uvek nisu prepoznate sa ekonomskog, etičkog, ekološkog i estetskog aspekta (Vučinić i Radenković-Damnjanović, 2007; Vučinić i sar., 2007). Cilj legislative koja uređuje oblast dobrobiti životinja je prepoznavanje i unapređenje načina korišćenja životinja koji su kompatibilni sa navedenim as-

* Rad primljen za štampu 20. 08. 2008. godine

** Dr sci.med.vet. Marijana Vučinić, vanredni profesor, Katedra za zoohigijenu, Fakultet veterinarske medicine, Beograd; Ivana Lazić, dr vet. med. Uprava za veterinu, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede R Srbije, Beograd

pektima, kao i zabrana, sankcionisanje ili korigovanje onih načina korišćenja životinja suprotnih navedenim aspektima. Pored toga, legislativa o dobrobiti životinja i prateći podzakonski dokumenti treba da urede oblast ocene dobrobiti životinja. Zato je cilj ovog rada definisanje i upoznavanje sa postojećim načinima ocene dobrobiti životinja.

Definicija dobrobiti životinja / *Animal welfare definition*

Postoje brojne definicije dobrobiti životinja. Sve mogu da se svrstaju u tri grupe. Prvoj grupi pripadaju takozvane narodne definicije. One se razlikuju od jednog do drugog naroda i proizvod su opšte nacionalne svesti o vrednosti života životinja i odnosa određene nacije prema životinjama, tradicije, kulturnih i socijalnih činilaca. Drugu grupu čine zakonske ili legalne definicije, ugrađene u legislativu koja reguliše dobrobit životinja u zemljama koje poseduju zakone o ovoj oblasti. Trećoj grupi pripadaju takozvane naučne definicije. Najveći diverzitet definicija termina "dobrobit" postoji unutar prve grupe, a najbližnije su definicije druge grupe. Bez obzira na podele koje postoje među naučnicima koji sa različitih aspekata proučavaju dobrobit životinja i koji su međusobno podeljeni na pripadnike takozvane "funkcionalne" i "emocionalne" škole (Vučinić, 2004), prema široko prihvaćenoj naučnoj definiciji, dobrobit predstavlja stanje do kojeg su uslovi života prilagođeni potrebama životinja o kojima brine čovek (van Putten, 1973; Duncan i Fraser, 1997; Hewson, 2003). Prema utilitarizmu, moralno je prihvatljivo da čovek koristi životinje za proizvodnju hrane, za rad, za zabavu i društvo, za proizvodnju prirodnih vlakana i materijala za odeću i obuću i u naučne svrhe na način koji ne prouzrokuje patnju životinja. Ovaj stav je suprotan stavovima pobornika za prava životinja, koji smatraju da je etički neprihvatljivo da čovek iskorišćava životinje kao svoje vlasništvo (Vučinić, 2004).

Dobrobit predstavlja kompleksno stanje koje se istovremeno odnosi na organizam i svest životinje, sa jedne strane, ali i na njene biološke potrebe, sa druge strane (Duncan i Fraser, 1997; Hewson, 2003) i kao takvu osobinu vrlo ju je teško proceniti. Da bi se dobrobit pravilno procenila, potrebno je poznavati činioce koji ugrožavaju ovo stanje životinja.

Činioci koji narušavaju dobrobit životinja / *Animal welfare risk factors*

Mnogobrojni su činioci koji narušavaju dobrobit životinja (bolesti, povrede, neodgovarajući uslovi smeštaja, neodgovarajuća ishrana i napajanje, neodgovarajući socijalni odnosi među životinjama ili neodgovarajuća interakcija između čoveka, odnosno vlasnika i odgajivača, i životinja i sl.). Na narušavanje dobrobiti ukazuje to da se životinja nije prilagodila proizvodnom sistemu, odnosno načinu smeštaja, ishrane, napajanja, načinu iskorišćavanja i odnosu pre-

ma čoveku. Nagle promene uslova života onemogućavaju životinju da im se brzo prilagodi i narušavaju njenu dobrobit (Novak i sar., 2005). Zato se za ocenu dobrobiti uzimaju sledeći pokazatelji: a) proizvodni pokazatelji – količina i kvalitet proizvoda; b) zdravstveni pokazatelji – povrede, oboljenja respiratornih organa, koja ukazuju na kvalitet mikroklimatskih uslova, a posebno higijenu vazduha i oboljenja gastrointestinalnog trakta, koja ukazuju na greške u načinu ishrane životinja; c) pokazatelji imunološkog, metaboličkog, endokrinog i reproduktivnog statusa organizma i d) pokazatelji promena i poremećaja ponašanja životinje kao što su poremećaji reaktivnosti, neuobičajene aktivnosti, ispoljavanje određenih oblika ponašanja na neuobičajen način, u neodgovarajuće vreme i na neodgovarajućem mestu ili prema neodgovarajućem materijalu (Vučinić, 2008).

Ocena dobrobiti životinja / *Animal welfare assessment*

Postoji nekoliko različitih načina ocene dobrobiti domaćih životinja. Svi oni su uglavnom zasnovani na merenju, odnosno proceni različitih pokazatelja dobrobiti, na osnovu čijih vrednosti se izvodi jedinstvena ocena dobrobiti, na sledeće načine: a) stručnjaci procenjuju posmatrane pokazatelje dobrobiti i donose jedinstven zaključak na osnovu posmatranih pokazatelja; b) posmatrani i izmereni pokazatelji dobrobiti se porede sa standardnim vrednostima, a dobrobit se ocenjuje na osnovu odstupanja od standardnih vrednosti; c) izmereni pokazatelji dobrobiti se rangiraju i sumiraju; d) izmereni pokazatelji se konvertuju u bodove ili ocene na osnovu kojih se konačno izvodi jedinstvena ocena dobrobiti životinja. Postojeći načini ocene dobrobiti domaćih životinja mogu da se sagledaju kroz niz nedostataka. Velika je verovatnoća da postojeći načini ocene dobrobiti domaćih životinja nisu dovoljno osetljivi, nisu lako primenjivi u svim uslovima gajenja domaćih životinja, da ne ukazuju na multidimenzionalnu prirodu dobrobiti, kao i da su od relativnog značaja, obzirom na način merenja i ocene pokazatelja dobrobiti životinja, odnosno da oslikavaju opšte stanje dobrobiti kada se radi o većem broju životinja koje se gaje na farmama, ergelama, odgajivačnicama ili o eksperimentalnim životinjama i sl. (Botreau i sar., 2007).

Ciljevi ocene dobrobiti domaćih životinja su sledeći: a) da se savetuju vlasnici, odnosno odgajivači kako da unaprede dobrobit životinja; b) da se uporede uslovi gajenja i iskorišćavanja životinja sa uslovima propisanim kroz zakonsku regulativu; c) da se na osnovu ocene dobrobiti životinja primene odgovarajuće sertifikacione šeme u proizvodnji hrane animalnog porekla (na primer: "organska proizvodnja hrane", "jaja iz baterijskog/kaveznog sistema držanja nosilja", "mlečni proizvodi iz slobodnog/pašnog sistema držanja krava" i sl.) i d) da se na osnovu ocene dobrobiti prilagode, odnosno usavrše zakonski propisi koji regulišu dobrobit životinja.

Dobrobit životinja može se oceniti na deskriptivan, normativan i preskriptivan način. Na osnovu ove klasifikacije dobrobit životinja je predmet sva tri načina ocenjivanja. To znači, da idelan način ocene dobrobiti životinja istovre-

meno treba da opiše postojeće stanje (deskriptivan način ocene dobrobiti), da ukaže na eventualna negativna ili pozitivna odstupanja od normi, odnosno od standarda propisanih zakonom regulativom (normativan način) i da ukaže na mere koje treba preduzeti radi unapređenja dobrobiti (preskriptivan način). Zato se od načina ocene dobrobiti domaćih životinja zahteva: a) da bude jednostavan i razumljiv za vlasnike i odgajivače životinja i potrošače proizvoda životinjskog porekla; b) da se jednostavno primenjuje na velikom broju životinja i c) da njegov krajnji rezultat budu smernice koje vlasnici i odgajivači mogu jednostavno da sprovedu da bi unapredili dobrobit životinja bez obzira da li se radi o domaćim životinjama na farmama, o kućnim ljubimcima, oglednim životinjama ili životinjama u zoološkim vrtovima. Od idealnog načina ocene dobrobiti životinja se zahteva još i da bude precizan, ponovljiv i komparabilan, odnosno da ocene dobrobiti, iz više različitih sistema iskorišćavanja ili gajenja životinja, mogu međusobno jednostavno da se uporede (Botreau i sar., 2007a; Botreau i sar., 2007b).

Pokazatelji dobrobiti životinja / *Animal welfare indicators*

Dobrobit životinja predstavlja kompleksno i prolongirano mentalno stanje, koje je rezultat iskustva životinje stečenog u određenim životnim uslovima. Zato postojeći načini ocene dobrobiti ne predstavljaju direktnu ocenu mentalnog statusa organizma životinje, već predstavljaju zbir stanja koja kod životinje mogu da prouzrokuju neprijatna telesna i emocionalna iskustva, kao što su bol usled povreda i bolesti, prolongiran osećaj gladi i žeđi, strah, stres, neudobnost, bespomoćnost i patnja i dr. (Vučinić, 2004).

Pri ocenjivanju dobrobiti životinja koriste se različiti pokazatelji, a grupa pokazatelja karakteristična je za određenu metodologiju ocene. Osnovnu grupu pokazatelja dobrobiti životinja čine: telesna kondicija, zdravstveno stanje, imunološki, metabolički i endokrini status organizma životinje, proizvodni rezultati, reproduktivni pokazatelji, odnos životinje prema drugim životinjama i čoveku, odnosno vlasniku ili odgajivaču, odnos čoveka, odnosno vlasnika ili odgajivača prema životinjama, kvalitet proizvoda animalnog porekla, ocena uslova smeštaja, mogućnost ispoljavanja prirodnih oblika ponašanja i prisustvo patoloških oblika ponašanja životinja (Vučinić, 2008, Botreau i sar., 2007b).

U zemljama Evropske unije danas se teži ujednačavanju načina ocene dobrobiti životinja, što podrazumeva i izbor jedinstvenih pokazatelja ovog stanja. Zato je jedan od najaktuelnijih međunarodnih naučnih i stručnih projekata u evropskim zemljama, projekat koji se zove "Kvalitet dobrobiti" ("Welfare Quality[®]"). Njegov cilj je da oko 30 pokazatelja dobrobiti životinja objedini unutar 12 principa, da ovih 12 principa objedini unutar 4 kriterijuma i da se na osnovu ta 4 kriterijuma donese jedinstvena ocena dobrobiti životinja, koja će biti jasna za tumačenje (Botreau i sar., 2007b; Botreau i sar., 2007c). Unutar ovog projekta, za osnovne pokazatelje dobrobiti životinja koriste se: ocena telesne kondicije, odnosno stanja uhranjenosti; količina dostupne vode i način pojenja životinja,

količina, kvalitet hrane i način hranjenja životinja, kvalitet, bezbednost i čistoća smeštajnog prostora; stepen slobode kretanja životinje, kvalitet i čistoća površine po kojoj se životinja kreće ili na kojoj stoji; način disanja životinje i oboljenja respiratornih organa; oboljenja organa za varenje, povrede, pokazatelji prisustva hirurških i zootehničkih zahvata kojima se narušava fizički integritet životinja (obezrožavanje, skraćivanje repova i sl.); ispoljenost agresivnih oblika ponašanja, ispoljenost patoloških oblika ponašanja kao što su stereotipije, ispoljenost straha prema vlasniku ili odgajivačima, odnosno izbegavanje uspostavljanja kontakta sa ljudima i reakcija u odnosu na nove i nepoznate stimulse. Nabrojani pokazatelji se objedinjuju unutar 12 principa koji treba da ukažu na: 1) odsustvo dugotrajne gladi, 2) odsustvo dugotrajne žeđi, 3) udobnost mesta za odmor životinje, 4) termičku udobnost u smeštajnom prostoru, 5) jednostavnost kretanja, 6) odsustvo povreda, 7) odsustvo bolesti, 8) odsustvo bola prouzrokovanog nepravilno sprovedenim ili nedozvoljenim hirurškim i zootehničkim zahvatima, 9) ispoljenost socijalnih oblika ponašanja životinje, 10) ispoljenost ostalih fizioloških oblika ponašanja, 11) odnos čoveka prema životinjama i 12) odsustvo straha. Prva dva principa ukazuju na kvalitet ishrane i ispoljenost hranidbenog ponašanja životinje. Treći, četvrti i peti princip ukazuju na kvalitet smeštajnih uslova. Šesti, sedmi i osmi princip ukazuju na zdravstveni status životinje. Deveti, deseti, jedanaesti i dvanaesti princip ukazuju na odstupanja od fizioloških oblika ponašanja karakterističnih za vrstu kojoj životinja pripada. Na osnovu nabrojana četiri kriterijuma (kvalitet ishrane, kvalitet smeštajnih uslova, zdravstveni status i ispoljenost fizioloških oblika ponašanja) donosi se jedinstvena ocena dobrobiti životinje (Botreau i sar., 2007c).

Ocenu dobrobiti životinja sprovode veterinarski inspektori za dobrobit životinja, ovlašćeni veterinari i ovlašćeni predstavnici društava za zaštitu životinja. Od svih njih se zahteva da budu stručno osposobljeni za ovu delatnost, a konačne ocene da stave na uvid javnosti.

Zaključak / Conclusion

Dobrobit životinja je kompleksno stanje koje predstavlja stepen do kojeg su uslovi života prilagođeni potrebama životinja. Zato dobrobit ukazuje i na sposobnost životinje da se prilagodi na određene uslove života. Prilagođavanje na uslove života ne zavisi samo od kompleksnosti životnih uslova, već i od genetske predispozicije životinje. Prvenstveno se dobrobit odnosi na mentalni status životinje čija stabilnost može biti narušena neprijatnim i prolongiranim telesnim i emocionalnim stanjima i iskustvima kao što su glad, žeđ, bol usled bolesti i povreda, strah, patnja i sl. Dobrobit životinja se ocenjuje na osnovu procene različitih pokazatelja, koji se svrstavaju u 12 principa, a ovi u četiri osnovna kriterijuma. Na osnovu procene osnovnih principa, moguće je doneti jedinstvenu i sveobuhvatnu ocenu dobrobiti bilo koje upotrebne kategorije životinja. Ta osnovna četiri kriterijuma, koja se koriste za ocenu dobrobiti svih životinja, bez ob-

zira na vid upotrebe, odnosno, bez obzira na to da li su to domaće životinje, kućni ljubimci, životinje za zabavu, ogledne životinje ili životinje u zoološkim vrtovima su: ishrana, smeštaj, zdravstveni status i ponašanje. Jedinstvena ocena dobrobiti životinja mora da bude jasna svim subjektima zainteresovanim za ovu oblast. Vlasnicima i odgajivačima životinja mora jasno da ukazuje na prednosti ili nedostatke njihovog proizvodnog, odgajivačkog sistema ili njihovog odnosa prema životinjama i potrebama životinja, kako bi nedostatke mogli najbrže, najekonomičnije i najjednostavnije da uklone i da unaprede dobrobit životinja. Veterinarima i agronomima mora da bude jasna kako bi stručno mogli da doprinesu poboljšanju dobrobiti svih upotrebniha kategorija životinja uz poštovanje osnovnih etičkih principa profesije. Korisnicima proizvoda životinjskog porekla mora da bude jasna jer na osnovu jedinstvene ocene dobrobiti donose sud o kvalitetu proizvoda i kvalitetu proizvođačkih sistema iz kojih ti proizvodi potiču. Pobornicima za zaštitu životinja mora da bude jasna jer direktno ukazuje na nedostake u odnosu čoveka prema životinjama, na kojima temelje svoju aktivnost. Društvenoj zajednici u celini, ocena dobrobiti životinja mora da bude jasna jer direktno ukazuje na sve prednosti i mane koji prate određeni vid korišćenja životinja. Na kraju ocena dobrobiti životinja služi kao smernica za unapređenje, korekciju ili zabranu pojedinih vidova korišćenja životinja i predstavlja političku i moralnu obavezu jednog društva.

Literatura / References

1. Botreau R, Bonde M, Butterworth A, Perny P, Bracke MBM, Capdeville J, Veissier I. Aggregation of measures to produce an overall assessment of animal welfare. Part 1: a review of existing methods. *Animal* 2007a; 1(8): 1179-87.
2. Botreau R, Bracke MBM., Perny P, Butterworth A, Capdeville J, Van Reenen CG, Veissier I. Aggregation of measures to produce an overall assessment of animal welfare. Part 2: analysis of constraints. *Animal* 2007b; 1(8) 1188-97.
3. Botreau R, Perny P, Capdeville J, Veissier I. Construction of product information from animal welfare assessment. Proceedings of the Second Welfare Quality® Stakeholder Conference, 2007c, 33-6.
4. Duncan IJH, Fraser D. Understanding animal welfare. In: Appleby MA, Hughes BO, eds. *Animal Welfare*. Wallingford, UK: CABI Publ, 19-31, 1997.
5. Hewson J Caroline. What is animal welfare? Common definitions and their practical consequences. *Can Vet J* 2003; 44(6): 496-9.
6. Novak P, Vokralova J, Knižkova I, Kunc P. Animal hygiene, welfare and environmental protection in relation to implementation of EU legislation in animal production. *Folia Veterinaria*, 49, 3: Supplementum, S12-S16, 2005.
7. van Putten G. Enkele aspecten van het gedrag van varkens. Proceedings Varkensstudiedag, 10 mei 1973 te Gent, België. Wessanen, Wormerveer, 43-46, 1973.
8. Vučinić Marijana. Ponašanje, dobrobit i zaštita životinja. VKS, Beograd, 2004, 388.
9. Vučinić Marijana. Klinička psihopatologija kod farmskih životinja. Zbornik radova XXIX seminara za inovacije znanja veterinaru, 14. februar 2008, Fakultet veterinarske medicine u Beogradu, 2008, 61-78.

10. Vučinić Marijana, Dimitrijević B, Hristov S. Aktuelni problemi vezani za dobrobit životinja u Srbiji. U: Dobrobit životinja i biosigurnost na farmama (Monografija međunarodnog značaja, izdavač: Prof. dr Dragan Rudić, Poljoprivredni fakultet, Zemun), 2007, 113-29.
11. Vučinić Marijana, Radenković-Damnjanović Brana. Etički principi savremene veterinarske struke. Veterinarski žurnal Republike Srpske 2007; 7(2): 151-6.

ENGLISH

ANIMAL WELFARE ASSESSMENT

Marijana Vučinić, Ivana Lazić

The paper deals with animal welfare definitions and animal welfare assessment. Animal welfare is a prolonged mental state, resulting from how the animal experiences its environment over time. There are different methods for animal welfare assessment. The four basic criteria for animal welfare assessment are feeding, housing, health and appropriate behaviour. Therefore, criteria used to assess animal welfare are not direct measures of the mental state but only parameters that need to be interpreted in terms of welfare. The immediate housing environment and feeding may influence animal welfare either positively, when most of the important requirements are respected, or negatively, when animals are exposed to various stress factors and unpleasant emotions that contribute to animal disease, injuries or inappropriate behaviour. Therefore, animal welfare is a unique link between housing conditions, feeding and watering on one side, and animal health status and behaviour on the other side.

Key words: animal, welfare, assessment

РУССКИЙ

ОЦЕНКА БЛАГОСОСТОЯНИЯ ЖИВОТНЫХ

Марияна Вучинич, Ивана Лазич

В работе вынесены дефиниции и способы оценки благосостояния животных. Благосостояние представляет собой долговременное умственное состояние животного, которое результат приобретённых опытностей в определённых условиях жизни. Существуют различные способы оценки благосостояния животных. Четыре основных критерия на основе, которых приносится единая оценка благосостояния - кормление, помещение, статус здоровья и поведение животных. Потому эти критерии не представляют собой прямой способ оценки умственного статуса животных, если только показатели, которые надо объяснить степень благосостояния, как состояния до которого условия жизни приспособлены нуждам животных. Помещение и кормление прямо, положительно или отрицательно, могут влиять на благосостояние животных. Неподходящее помещение и кормление животного выставляют численным стрессогенным деятелем и неприятным эмоциям, что всё влияет на возникновение болезней, повреждений и расстройств в поведении. Потому благо-

состояние животного представляет собой единую связь между помещенных условий, способа кормления и напаивания с одной стороны и статуса здоровья и поведения животных с другой стороны.

Ключевые слова: животное, благосостояние, оценка